

I.

PRIČUJOČA RAZMIŠLJANJA so izzvali dogodki in debate zadnjih nekaj let, tako kot jih vidim v kontekstu dvajsetega stoletja, ki je zares postalo, kot je napovedal Lenin, stoletje vojn in revolucij, torej tistega nasilja, za katerega verjamejo, da je njihov skupni imenovalec. Vendar pa v sedanji situaciji obstaja še neki dejavnik, ki je vsaj tako pomemben, čeprav ga ni nihče predvidel. Tehnološki razvoj orodij nasilja je danes dosegel točko, ko verjetno noben politični cilj ne bi mogel ustrezati njihovemu destruktivnemu potencialu ali upravičiti njihove dejanske uporabe v oboroženem spopadu. Zato je vojskovanje – ta od vekomaj dokončen, neusmiljen arbiter v mednarodnih sporih – postalo veliko manj učinkovito in je izgubilo malodane ves svoj čar. »Apokaliptično« šahiranje med velesilami, torej med tistimi, ki se gibljejo na najvišji ravni naše civilizacije, se igra v skladu s pravilom »ne glede na to, kdo 'zmaga', sta poraženca oba«¹ in ta igra v ničemer ne spominja na katero koli vojno igro preteklosti. Njen »racionalni« cilj je zastraševanje, ne zmaga. Oboroževalna tekma, ki več ni priprava na vojno, je upravičena samo ob domnevi, da vse več zastraševanja pomeni najboljšo garancijo za mir. Na vprašanje, ali se bomo iz te očitne blaznosti sploh kdaj izvili, pa ni odgovora.

Ker nasilje [*violence*] – za razliko od oblasti [*power*],* moči [*strength*] ali sile [*force*] – vedno potrebuje *orodja* (kot je že dolgo

¹ Harvey Wheeler, »The Strategic Calculators«, v Nigel Calder, *Unless Peace Comes*, New York 1968, str. 109.

* Podrobno pojasnilo o prevajanju pojma »power« je vključeno v spremno besedo, str. 97. [Opombe, ki so označene z zvezdico in besedilo v oglatih oklepajih, so uredniški dodatek.]

tega izpostavil Engels),² je bila tehnološka revolucija, revolucija v izdelovanju orodja, vidna predvsem na področju vojskovanja. V samem bistvu nasilnega delovanja je kategorija sredstvo-cilj, katere glavna značilnost, ko so jo aplicirali na človeške zadeve, je bila zmeraj nevarnost, da bodo sredstva uničila cilj, ki jih upravičuje in ki so potrebna, da se cilj doseže. Za razliko od končnih proizvodov fabrikacije pa izida človeškega delovanja ni mogoče nikdar zanesljivo predvideti, zato so sredstva, ki jih uporabimo za doseganje političnih ciljev, za prihodnost sveta zvečine veliko pomembnejša od samih nameranih ciljev.

Poleg tega so rezultati človeškega delovanja onstran nadzora delujočih, medtem ko nasilje v sebi skriva še dodaten element arbitrarnosti; Fortuna, dobra ali slaba sreča, nikjer drugje v človeških zadevah ne igra usodnejše vloge kot na bojnem polju. Ta vdor skrajno nepričakovanega ne izgine, če ga ljudje imenujejo »naključen dogodek« in ga imajo za znanstveno vprašljivega; pa tudi s simulacijami, scenariji, teorijami iger in podobnim ga ni mogoče eliminirati. V teh zadevah ni nobene gotovosti, še ultimativne gotovosti medsebojnega uničenja pod natančno določenimi pogoji ne. Tisti, ki se ukvarjajo z izpopolnjevanjem sredstev uničevanja, s katerimi razpolaga vojskovanje, so dosegli takšen nivo tehnološkega razvoja, da je samo vojskovanje postalo že skoraj nesmiselno.³ To je ironični opomnik vseprežemajoče nepredvidljivosti, s katero se srečamo v trenutku, ko stopimo v polje nasilja. Glavni razlog, zakaj je vojskovanje še vedno z nami, niso niti neki skrivni gon smrti pri človeški vrsti niti neukrotljiv instinkt agresivnosti in tudi ne veliko bolj plavzibilne resne ekonomske in socialne grožnje, ki bi jih prineslo razoroževanje,⁴ ampak preprosto dejstvo, da se na

² *Gospoda Evgena Dühringa prevrat v znanosti* (1878), Cankarjeva založba, Ljubljana 1958, II. del, 3. poglavje.

³ Kot izpostavlja general André Beaufre v »Battlefields of the 1980s«: Samo »v tistih delih sveta, ki niso pod nuklearno grožnjo«, je vojna še mogoča in celo ta »konvencionalna vojskovanja« so navkljub njihovim grozotam že omejena z vedno prisotno grožnjo eskalacije v nuklearno vojno. (V Calder, *nav. delo*, str. 3.)

⁴ Satira o načinu mišljenja Rand Corporation in drugih *think tankov* z naslovom *Report from Iron Mountain*, New York 1967, je s svojim »sramežljivim pogledom čez rob miru« nemara bliže dejanskosti kot večina »resnih« študij.

politični sceni za ta končni arbiter v mednarodnih zadevah še vedno ni pojavil noben drug nadomestek. Ali ni imel Hobbes prav, ko je dejal: »Dogovori brez meča so samo besede [*Covenants, without the sword, are but words*]«?

Nič tudi ne kaže na verjetnost, da se bo nadomestek pojavil, vsaj dokler je nacionalna neodvisnost, se pravi svoboda od tuje vladavine, še vedno izenačena s suverenostjo države, se pravi z zahtevo po neovirani in neomejeni oblasti v mednarodnih zadevah. (Združene države Amerike so ena izmed redkih dežel, v katerih je delitev svobode in suverenosti vsaj teoretično možna, kolikor to ne ogroža samega temelja ameriške republike. Mednarodni sporazumi so, v skladu z ustavo, del njihovih lastnih zakonov, in kot je leta 1793 pripomnil Justice James Wilson: »Ustavi Združenih držav je izraz suverenost popolnoma neznan.« Toda časi tovrstnega treznega in samozavestnega odmikanja od tradicionalne govorice in konceptualnega političnega okvira evropske nacionalne države so že zdavnaj mimo; dediščina ameriške revolucije je pozabljena in ameriška vlada je tako ali drugače postala del evropske dediščine, kot da bi bila njen patrimonij* – žal brez zavedanja o tem, da je upadu moči Evrope predhodil in ga spremljal politični bankrot, namreč bankrot nacionalne države in njenega koncepta suverenosti.) Da je vojna v mednarodnih odnosih z nerazvitimi deželami še vedno *ultima ratio*, torej staro nadaljevanje politike s sredstvi nasilja, ne predstavlja nobenega argumenta proti njeni zastarelosti. Dejstvo, da si jo lahko privoščijo samo majhne države brez nuklearnega ali biološkega orožja, pa ni nobena tolažba. Nobena skrivnost ni, da bo, če že kje, slavni naključni dogodek vzniknil ravno iz tistih delov sveta, kjer staro reklo »Edina alternativa je zmaga« še vedno ohranja visoko stopnjo verjetnosti.

Glavni argument, da je za delovanje naše družbe vojna tako zelo bistvena, da si je ne upamo ukiniti, preden ne najdemo še bolj morilskih načinov za razreševanje naših problemov, bo šokiral samo tiste, ki so pozabili, do kolikšne mere se je lahko kriza brezposelnosti v času velike depresije rešila samo z izbruhom druge svetovne vojne, ali pa tiste, ki ponavadi zanikajo današnjo latentno brezposelnost ali pa od nje odvrtaajo pozornost.

* Dedna zemljiška lastnina, ki prehaja z očeta na sina.

V teh okoliščinah je vsekakor malo stvari bolj strah vzbujajočih kot v zadnjih desetletjih nenehno naraščanje prestiža v znanost zagledanih možganskih trustov v vladnih komisijah.* Težava ni toliko v tem, da so dovolj hladnokrvni, da lahko »mislijo nemisljivo«, ampak da sploh ne *mislijo*. Namesto da bi se prepustili tovrstni staromodni neračunalniški aktivnosti, preračunavajo posledice določenih hipotetično privzetih konstelacij, ne da bi bili svoje hipoteze zares sposobni testirati na dejanskih dogajanjih. Formalna napaka v teh hipotetičnih konstruktih prihodnjih dogodkov je vedno ista: kar se najprej pojavi kot hipoteza – z ali brez implicitnih alternativ, pač glede na stopnjo sofisticiranosti –, se takoj, običajno že po nekaj odstavkih, spremeni v »dejstvo«, ki potem rodi celo vrsto podobnih ne-dejstev, z rezultatom, da je popolnoma spekulativen značaj celotnega podvzetja pozabljen. Odveč je pripomniti, da to ni znanost, ampak psevdo-znanost, z besedami Noama Chomskega »obupan poskus družbenih in behaviorističnih znanosti, da bi posnemale površinske poteze znanosti, ki imajo zares pomembno intelektualno vsebino«. Najočitnejši in »najgloblji ugovor proti tovrstni strateški teoriji ni njena omejena uporabnost, ampak njena nevarnost, saj nas lahko privede do verjetja, da nekako razumemo in nadzorujemo tok dogodkov, kar pa ne drži«, kot je pred kratkim izpostavil Richard N. Goodwin v svoji recenziji, ki ima to redko vrlino, da razkrije »nezavedni humor«, prežemajoč številne tovrstne pompozne psevdo-znanstvene teorije.⁵

Dogodki po definiciji prekinjajo rutinske procese in procedure; sanje futurologov se lahko uresničijo samo v svetu, v katerem se ne more zgoditi nič pomembnega. Napovedi prihodnosti niso nič drugega kot projekcije sedanjih avtomatskih procesov in procedur, se pravi tega, kar se bo po vsej verjetnosti pripetilo, če ljudje ne bodo delovali in če se ne bo zgodilo nič nepričakovanega:

* Hannah Arendt tu meri predvsem na administracijo ZDA in različne komisije, ki s strokovnimi mnenji legitimirajo vojne in vojaške intervence. Več o tem je pisala v spisu »Laž v politiki« (v *Resnica in laž v politiki*, društvo Apokalipsa, Ljubljana 2003), ki se ukvarja z afero Watergate.

⁵ Noam Chomsky v *American Power and the New Mandarins*, New York 1969; Thomas C. Schelling, recenzija *Arms and Influence* Richarda N. Goodwina, Yale, 1966, v *The New Yorker*, 17. februar 1968.

vsako dejanje in vsako naključje tako rekoč nujno uniči celoten vzorec, znotraj katerega se giblje napoved in znotraj katerega je dokazljiva. (Proudhonova površna opomba, da »plodnost nepričakovanega zdaleč presega državnikovo preudarnost« na srečo še vedno drži in še očitneje prekaša kalkulacije strokovnjakov.) Imenovati tovrstne nepričakovane, nepredvidene in nepredvidljive dogodke »naključne dogodke« ali »zadnje trzljaje preteklosti«, s tem pa jih obsoditi na irelevantnost ali poslati na slavno »smetišče zgodovine«, je stara zvijača; ta zvijača brez dvoma pomaga ustvariti konsistentno teorijo, vendar za ceno še večjega odmika od dejanskosti. Nevarnost je v tem, da te teorije niso samo verjetne, ker svoje dokaze pač črpajo iz dejansko razvidnih trendov, ampak tudi v tem, da imajo zavoljo svoje notranje konsistence hipnotičen učinek; uspavajo naš zdravi razum [*common sense*],* ki ni nič drugega kot naš mentalni organ za zaznavanje, razumevanje in delovanje v dejanskosti in stvarnosti.

Nihče od tistih, ki mislijo zgodovino in politiko, ne more biti nepoučen glede izjemne vloge, ki jo je nasilje zmeraj igralo v človeških zadevah. Zato je na prvi pogled kar presenetljivo, da je bilo nasilje tako redko posebej obravnavano.⁶ (V zadnji izdaji *Enciklopedije družboslovnih znanosti* se »nasilje« niti ne pojavi kot geslo.) To kaže, kako zelo sta bila nasilje in njegova arbitrarnost samoumevna in potemtakem zapostavljena; nihče ne prevprašuje ali preiskuje tistega, kar je očitno za vse. Tisti, ki v človeških zadevah nikdar niso videli ničesar drugega kot nasilje, so prepričani, da so te bile »od nekdaj slučajne, neresne, nejasne« (Renan), ali da je največje bataljone zmeraj spremljal Bog, zato nimajo o nasilju ali zgodovini ničesar povedati. Kdor pa je v zapisih preteklosti iskal kakšen smisel, je moral obravnavati nasilje kot marginalen fenomen. Najsi je šlo za Clausewitza, ki je vojno imenoval »nadaljevanje politike z drugimi

* Ustrezen prevod bi bil tudi skupnostni čut, tako kot v nemški izdaji tega besedila (*Macht und Gewalt*, Piper, München, Zürich 2011 (1970)), kjer je *common sense* preveden kot *Gemeinsinn*, pri čemer se Hannah Arendt opira na pojmovanje *sensus communis* iz Kantove *Kritike razsodne moči*.

⁶ Obstaja, seveda, široka paleta literature o vojni in vojskovanju, ki pa obravnava le sredstva nasilja in ne nasilja kot takega.